

A vallás Tompa költészetében.

Egy nyugati költő mondja valahol, hogy a művész, a ki valóban szépet és nagyot akar teremteni, előbb az Istenhez fohászkodik s onnan felülről a világosság Atyjától kéri és várja a jó adományt és a tökéletes ajándékot: az ihletést. Ez kölcsönöz a munkának értéket és maradandóságot. Ezért van, hogy minden igazi művészi alkotás fölött ottan lebeg a vallásos színezet: mintegy elömlik rajta és a vonzalom varázsával veszi körül. Így teremt az igazi genius.

Miből önként következik, hogy ha mi a művész remekét megakarjuk érteni, nekünk is hasonló előkészületet kell tennünk s a mindennapiság zsibbasztó légköréből föl kell emelkednünk arra az eszményi magaslatra, a melyről a teremtő lélek átpillantott a föld s az ég titkaiba, mérlegelte azokat, felismervén bennük mindenütt az isteni Gondviselés útait és ujjmutatásait. Ima nyitja meg a mi számunkra az eget. És ima, vagyis benső vallásos érzet, nyitja meg előttünk a költészet fenséges birodalmát, hol a jó és rossz örökös küzdelméből az Isten és az ember egyaránt nemesülve és győztesen kerül ki, hol a szép és igaz, mint ikertestvérek esőkolják egymást. A költészet — ha nem is Ikarusi — de fennén ragadó szárnyakat kölcsönöz nekünk: oda visz bennünket az örök élet forrásaihoz, hol megenyhül a földi fájdalom, a hol a részvét sebeket kötöz, kenyeret szeg s a külső áldozat üres formalitásai helyett önmagát gazdagítja, a mikor irgalmasságot cselekszik. Fennén ragad . . . Csak az Úr színe előtt állapodik meg, hogy az ő örök dicséretét zengedezze s az ő mennyei palástjának biborával és szentségével vonja be a mi számunkra a szegényes otthont, a kérges tenyerü szülőket, az iskolát, a templomot s az új meg új eszmék zajában kavargó társadalmat, melynek hatalmas hymnusa csak ebben a refrainban öntheti ki teremtő terhét: „Egy jövő, egy hit, egy szövetség!”

Így fordulva a költőhöz, megérthetjük őt és korát. Megérthetjük még azokat a titkos gondolatokat is, melyek szeliden elrejtve szunnyadtak az ő kebelében s csak akkor nyertek élő és örökre kiható kifejezést, a mikor arra a szenvedések olvasztó kohójában, ebben az örök műhelyben, a kedvező pillanat elérkezett. A költő sejt, a költő érez, a költő ért, okul, a költő szenved és imádkozik. Nekünk mindezt át kell élnünk vele, ha közel, igen közel akarunk férközni az ő nagy szívéhez, mely örömeinek és fájdalmainak állandó forrása.

Ebben a szellemben irtak régen az Isten választott népének, az Izraelnek, zsoltáros dalmokai és prófétái, kiknek műveit áhitat nélkül nem forgathatja a késő nemzedék. Ilyen szellemben irtak a régi Hellas és Róma jelesei, kiknek munkáiban visszatükröződik a naiv néphit és regék világa mellett az az elpusztíthatlan erkölcsi felfogás is, melyek épségétől egyesek, népek és birodalmak, sőt az egész világ jóléte és fenmaradása függ. S aztán ott vannak az evangéliumok, melyek, úgy, a mint vannak — eltekintve attól, mit egyik vagy másik felekezet beleolvasni igyekszik — mindnyájunk előtt örökbecsűek. S leginkább azért az erkölcsi tartalomért és vallásos ismeretért, mely egyszerűbb és fenségesebb kifejezésre talán még sehol sem talált. Ez biztosítja tehát — igazi benső értékük és nem a mi műgondunk vagy fanatismusunk — számukra a halhatatlanságot.

Az igazi költői alkotások — mint látjuk — Istentől erednek; Istenhez vezetnek. S ezek között kivált a vallásos költészet az, mely magán hordja ezt a bélyeget. Erdélyi János, a költő és kritikus mondja éppen Tompa első verskötetének bírálatában: „A szent énekek úgy sietnek föl az égre a szív mélyéből egymás mellett, mikép a goth tornyok. Itt csak két pont van: zenith és nadir, legmagasabb és legmélyebb; forrás a szív, cél az Isten. Itt nem lehet sokféle a hang, de szükség hogy mély legyen és magas, mint a két pont, melyek között szárnyalnia kell! . . .” És ismét: „A szent költészetbe semmi egyéb nem tartozik, mint Isten és én magam.” S ezzel együtt a sújtó kritikát mond azokra a termékekre, melyek abban az időben a költészetnek ezt az ágát szerényen képviselték s a terméketlenség okát abban találja fel, hogy talán-talán nem is vert még mindez ideig erősebb gyökeret mi bennünk a keresz-

ténység. Lehet. De a mikor az Úristen a csecsemő gyügyögő ajkának öntudatlan vallomását is elfogadja zsoltár gyanánt, akkor mi is engedékenyebbek lehetünk a vallásos költővel szemben, a ki a mindnyájunk előtt ismeretes motivumokat, hol a sziv, hol a természet képei alá rejtve, azokat végtelen változatban hozza felszínre, a nélkül, hogy tulságosan visszaélne a bibliai szin, alak és helyzet törvényeivel. Ezt különben egyesek hibának tartják, mások erénynek minősítik. De m maradjunk meg a középúton s ha elfogadjuk a költő saját kijelentését, mely szerint ő, mint az egyszerű nép öre, azokban a csendes elvonult gömörmezei falvakban — „lant és biblia“ karján ringatva lelkét, óhajtotta nyáját s ma már minket is — „nevelni, oktatni, deríteni“: akkor nem fogunk tőle többet kívánni, mint a mennyit ő maga ígér; nem mérjük őt össze sem hazai, sem külföldi jelesekkel; egymagában is elég nagy ő arra, hogy kedélye mélységével, eszméinek gazdagságával, szigorú erkölcsi érzületével, vallásos buzgóságával és hazaszeretetével fogva tartsa és betöltse az örök jó, szép és igaz után epedő és szomjuhozó lelkünket.

Ilyennek ismerem én Tompát. S mint ilyent óhajtom bemutatni.

Értekezésem czimére és tárgyára nézve, itt még csak annyit jegyzek meg, hogy a vallást *általános* jelentőségében keresem Tompa költeményeiben s éppen azért keblünk legszentebb érzelmének megnyilatkozását feltalálom mindenütt, a hol Istenről, a világról és az emberről s ezeknek egymáshoz való viszonyáról van szó s a hol akárhányszor mint egy kép, egy odavetett hangulat érinti és józan mámorba ringatja lelkünket. Ott kutatunk tehát kegyeletes érzéssel és boldogító nyugalommal, a hol az ég és a föld, az isteni és az emberi, a költői képzelet szivárvány-hídján egymással találkozik. A vallás — csillag az égen és virág a földnek anyai kebelén. A vallás — a halandó test menyegzői ruhája s az idvezült lélek hervadatlan koronája. A vallás — mindennapi kenyér és az örökéletnek itala. A vallás — igaz, mert a szivnek költészete és igaz a költészet, mert a szivnek vallása.

A mester beszél. Figyeljete!

A természet kebelén növe fel, annak dajkálkodó gondjai között folytatva életét, mi természetesebb, mint hogy szivének

hurjait első sorban annak ellentétei ragadják meg s hozzák kellemes rezgésbe. S a nagy és a parányi, mely szemét és lelkét foglalkoztatja, egyaránt arra a vallomásra bírja, hogy a külső természetnek kaleidoscop gyanánt forgó tüneményei csak az alkotó részek örök harmoniáját s ebben az Isten létét hirdetik.

„Teremtő Isten! hová tekintsek,
Hol ne lássam hatalmadat?
A fényes napban, a porszemben
Te megdicsőítéd magad!
Égen és földön mindenütt
Dicsőséged lángfénye süt.“ (Harangzó I.)

Ráillik tehát a valódi költő jellemzése, mely szerint „elméje és kedélye — mint a sima vizek, — tisztán veti vissza a környező világot; megérti az értelmetlen világban munkáló örök hatalmat.“ S ez őt annál inkább boldogítja, mert a láthatóról a láthatatlanhoz, a végesről a végtelenhez emelkedve őrizheti meg ő maga is azt a benső lelki harmoniát, mely őt a jóságos Isten és az emberi szív tolmácsává avatja. Mint „a költő fiához“ cz. versében oly szépen festi:

„Beszél a szent, dicső természet,
De mi vagyunk tolmácsai;
A szív, a mit titokban érzett:
Tőlünk hallja kimondani;
Ülünk villám — s tengerhabokra,
Értjük virág s szellő szavát;
Mi az Ur égő csipkebokra,
Jelentve általunk magát.“

Elegendő tesz annak a követelménynek is, a melyet egy még ma is élő jelesünk támaszt a népnek eme szellemi vezéreivel szemben. Szerinte „minden írónak, költőnek kisebb-nagyobb mértékben prófétaszerű hivatással kellene birnia, melynél fogva egy határozottan körvonalozott társadalmi, vagy vallási eszmét hirdet.“ (Endrődi.) Mindenütt eltalálja tehát az igazi hangot, mely gondolatait és érzéseit tovább adja, hogy lanyha szellő vagy zugó szél gyanánt felüditse, vagy megacézolja a mi tapogatózó és bágyadt törekvéseinket. S míg e tekintetben felülemelkedik a közönséges halandó mértékén, a prófétai ihlet nála csak arra való, hogy annál inkább hódoljon a természet urának mosolygó hatalma előtt. Így várja a vallá-

sos ember gyengeségének beismerésével a tavaszi természet bájos ébredését :

„Hogy mig az ember sokat képzeli,
Mig tervez, s alkot gyarló kézzel
És alkotmánya összedül :
Láttassék itt még felépülve
Az *erős Isten* csodamüve,
Mely nagy, szép s igaz egycdül.“ (A Tavaszhoz.)

Egyik rokonszenves, — mert patrióta — magyarázója „a néma éj“ főséges rajzában is“ felfedezi azt a „kenetteljes vallásos érzelmet“, mely a nagy mindenség iránt táplált szeretetben nyilatkozik :

„Alkotó természet, tudhatatlan
Utaidban nagyok irva vagy !
S a kis ember rövid életében,
Buvárkodván titkod tengerében,
Bár ne értse: *érzi* lelke — s *nagy!*“

Mindezek az itt-ott elszórt tükördarabokon meglátszik „a homlok fensége, a szív tisztasága“, és elárulja „a felsőbb eredetet.“ Annyi itt a természeti kép és hasonlat, mely nemcsak ridegen csillog, de egyuttal melegít is, hogy első látásra azt hinnők, hogy itt tulajdonképpen egy pantheista gondolkozóval van dolgunk, ki előtt az Isten személyes léte s annak meghitt vonásai felolvadnak a különböző elemekben. Korántsem. A költő maga adja erre a leghitelesebb czáfolatot, midőn Szent Dáviddal versenyre kelve így énekel :

„Oh Isten szép, szabad világa,
Igazsággal, fénynyel megáldva,
Kutfejeid mily kiesek !
Hol égő homlokom kihűlhet,
S szívemre száll, vigan, üdület :
Én kebeledre sietek !

Ezer csudával ime rakvák
Az ég, a föld, e kinoses akuák ;
S ha a lélek fenn, fenn ragad,
Vagy a mélység fölé borulok,
Hogy látok, értek és okulok,
Ugy boldogít e gondolat !

S mint a buvár, ki hab közé dől :
Él *a fennről* vitt tiszta légből,

Mig rá mélység s tenger borul :
 Erőt *innen* kölesönzök, *innen* !
 S mig lenn futok, küzdelmemben
 Én lábam meg nem tántorul.“ (Ki a szabadba . . .)

Éppen úgy, mint a Robert *Burns* embere, ki lábaival a földet, de fejével az eget érinti. Nem riad vissza a küzdelemtől, melyben a magához és Istenhez való hűség nyújtja neki a legszebb pályabért; hanem tökéletes bizalommal dobja magát az élet hullámaiba, mely a küzdőnek természetes eleme, a melyben jól érzi magát. Időben, térben, nincsen hely vagy pillanat, melyet ne az Örökkévaló töltene bé. Virraszt az özvegygyel az éjjél rémséges órái között s megnyugtatja jeltelen sírokban a hazáért elesett dicső bajnokfiakat. Ez az, mikor a hazaszeretet lobogó kitörése is vallássá magasztosul:

„Oh, áldassék az égi hatalom ;
 Melytől intézve van a habokon,
 A szélvészben az a kis deszkaszál,
 Min a szegény hajótört partra száll ;
 Az a csillag, mely fel-feltűnedez,
 S az éjben a vándor vezére lesz !

Ki vesz sokat, mindent mi drága itt :
 Hitét ha őrzi, őrzi őt a hit ;
 Az átok elhal, tart az ima még,
 Mig a föld ködös, fenn derült az ég ;
 Síralmak völgyén, vad kietlenen,
 Hol ember nincs már, Isten megjelen. (A Gyászoló.)

S mindezt nem csupán az egyszerű falusi pap mondja keresetlen egyszerűséggel és mély meggyőződéssel a nagyter-mészet és az egész világ hallatára, hanem a költő és ember egyaránt. Ezért az Urnak igazi felkent szolgálja ő, ki mint a hajdani próféták legtöbbit önönmagából meritett, abból a csodálatos erőforrásból, melyet az Ur lelke táplál, mint „kezdetben a vizket“. Erdélyi, e szigorú kritikus, így adózik Tompa fényes tehetségének, mely mint az ősz, többnyire borongásra, elmélkedésre hajlik: „Tompának adott az Isten érzeni; a mit érez, megírni; a mit megír, elmondani“. S hova kell ennél nagyobb dicséret és elismerés, a melynek minden szavával egyetértünk, és pedig annál inkább, minél jobban elmerülünk az ő gazdag és sok oldalú költészetének olvasásába és élvezésébe. S a mi szintén nagy érdem nála, az az, hogy bátran és titkolózás nélkül

olvashatja mind a mit irt, úgy az édes anya, mint a serdülő gyermekleány, fiuk és unokák. Ha Gileádban nem találnál balzsamot, itt bizonynyal találni fogsz. Ha elvesztetted volna a világ tömkelegében a kivezető fonalat, Tompa muzsája szerepével és bizalommal kezdedbe adja azt. Sa mig elmélyedő lelkének rajzolatival gyönyörködtet, ő maga is mindezekben igaz gyönyörűséget talál. A női lélek bájával mondja *Olajágjában*: „gyönyörködésem nem a szem hiú legeltetése, hanem a lélek szent mulatozása, látás és érzés, élvezet és imádság“. Saját szavai szerint is: „Ő az a *gyöngyhalász*, ki a zugó elem mélységein sebtében és válogatás nélkül szedi össze a kagylókat, de majd a parton nyugodt megfontolással vizsgálat alá veszi, hogy az értékest, mely igaz gyöngyöket rejt, megtartsa, a többit pedig a tengerbe vesse vissza“. Mohó vágygyal kutat tehát ő is mindent, az ég magasát, a föld rejtekét, a sziv háborgó vagy szeretetteljes indulatait, elmereng a mult emlékei felett, azokat regéiben és mondáiban az újdonság ingerével és a költőiség zománczával vonja be, hogy megóvja az elmulástól; mert előtte úgy az isteni, mint az emberi egyaránt kedves. A természet reá nézve „a legtisztább gyönyörök kertje, a nyugalom sátora, a vigasztalódás temploma, de becses tudomány iskolája is“.

Egynémely bírálója rossz néven veszi tőle, hogy a tanítói elemnek igen nagy tért enged át költészetében; és akárhány költemény csak azért látott napvilágot, hogy a benne rejlő erkölcsi tanulságnak legyen külső burka. Mint mondják, világirodalmi szempontból, ez leszállítja az ő geniejének értékét. S ebben, a mi a magasabb kritikát illeti, igazuk is lehet. De mi csak hálásak lehetünk érte, hogy ez így van és nem másként. Elvégre, nem itt a helye, hogy a művészetnek önmagában elégséges (art for art's sake) voltát vagy ellenkezőjét bizonyítsuk, vagy vitassuk; de annyit mindenesetre jegyezzünk meg, hogy az emberiség legnagyobb profétája, költője és tanítómestere, az Ur Jézus Krisztus is folyton tanított, nevelt és derített, s ebben a mi Tompánk jó nyomokon haladt. Az ő szellemében, bátran mondhatta tehát ő is: „Mi vagyok én itt?.. e roppant világ közepette? Nem féreg a porban, de ragaszkodó gyermek a szerető Atya lábainál“.

S éppen ezért nem felejtkezik meg az ő *ember-testvéreiről*

sem, a kikkel talán egyéneként nem mindig és mindenben rokon-szenvez; de azért tudja, érzi jól, hogy újból és újból csak a szeretet válthatja meg a világot, az a szeretet, mely karjaival átölel egyaránt szegényt és gazdagot; átöleli az egész világot. A mennyire otthon érzi magát a nagy természetben, mely az isteni bölcsesség tüköre, épp annyira otthonos az erkölcsi világban is, hol annyi ezredév óta játszik nemünknek *divina comédiaja*. „Ismeri az életet s világot, mint önmagát is, nem felületesen, hanem legbensőbb bensejében“. Szerette és ismerte az embert, a föld porát, s Istennek gyermekét, kiről Olajágában ily remek ellentétekben emlékezik meg:

AZ EMBER:

szelleme Istennel, teste a sárral köti össze; erényciben felséges, vétkeiben irtózatoss; ha szeret: angyal; ha gyűlöl: ördög; arca a megdicsőültek s elkárhozottak vonásait egyképp felölti, s keble lehet menny, lehet pokol; a magasság, melyre emelkedhetik, a mélység, melybe süllyedhet: mérhetlen; ajka áld és átkoz; keze kenyeret és mérget oszt. A déli fény és vakító sötétség szomszédok lényében. Feláldozza magát mint vértanu az emberekért, és szétépi, mint fenevad, az embereket. Egyszer megváltó, máskor áruló. A természetet meghódítja s erőit szolgálivá teszi; kezeiben hordja a tudás mélységeinek kulcsát; haladása az ismeretek országában nagy, míg erre nézve: „Ismerd meg tenmagadat!“ évezredek óta alig haladott elő“ — de azért így biztat: „Ne legyen senki kevesebb, s ne akarjon több lenni, mint *ember!*“

Belátja ő is, hogy a gyakorlati vallásosság nem egyéb, mint az élet művészete, mely mindig többet követel attól, a kinek több adatott. Erősen áll hitében. De előtte is megjelenik a kisértő a kételkedés köpenyége alatt; bejárják együtt a végtelent... Ám ez csak untatja és fárasztja őt, lelke vágyódásait ki nem elégíti, s nyílt vallomásban tör ki:

„De elfáradtam s visszavágytam én
Csendes lakodba, égi *hit!*
Csendes lakodnak tüzhelyénél
A béke lángja melegít.“

(Harangszó IV.)

Pályája, a lelkipásztorság, kedves előtte; annak igáját szeretettel hordozza. Munkálkodik, mint a bányász, keresi a

romolhatatlan lelki kincseket; s a mint megleli, szét is osztja azokat; mert ő adakozás által gazdagodik és nyeri meg az örök életet:

„Világosító bánya-mécsem,
Ne aludjál ki, oh *remény!*
S mely a lopók kezére nem jut:
A kincset megtalálom én.“ (Harangszó V.)

És hogy teljes legyen ez a senki által soha nem vitatott, kétségbe nem vont szentháromság, ömlengve kéri Istent, mint a legtisztább szeretetet:

„Mély kútfeje a *szeretetnek!*
Legyek hasonlatos hozzád!
Te tenger vagy: harmatesepp legyek én,
Mely tisztán fénylik a fa levelén,
Enyhülést hoz, és áldást ad!“ (Harangszó VI.)

Hit, remény és szeretet élteni őt még akkor is, a mikor pályatársai hidegen fogadják; a mikor csendes, boldog családi élete, mint életének egyik legszebb ábrándja megvalósulása után, az igazi békés madárfészekből a sors kiragadja a pelyhes magzatot, s egy pár év után ismétlődik ez a komor látogatás, hogy még több reményt raboljon el, s a nemes szívéen ejtett sebet gyógyíthatatlanná tegye. Nehéz próbák, nagy szenvedések. Emberi sorsunk közös vonásai. De az ő nemes keble csak épül:

Kemény csapás, nagy szenvedéstül,
S magasb érzelmeket terem.“ (Eger határában.)

„Békén hordoz mindent, mint egy valódi nemes kedély“
— mondja egyik szigorú bírálója, Tolnai Lajos. S ő maga is így énekel:

„Hiszen, — bár utaid nem láthatom —
Hogy javamra van köny és fájdalom!
Jól tevél hát, felhőt vonván egemre,
És bút küldvén a bú helyéről:
Lelkem könnyüimnek vizében
Mint a gyöles megtisztul, fehérül.“ (Harangszó.)

A reá és családjára, mint a közös édes anyára zuduló súlyos csapások között fentartja őt a gyöngéd női kéz. Szép és művelt lelkü nője úgy áll mellette, mint egy őrangyal. S ennek a családi meghitt, szent viszonyának köszönhetjük Tompa



legszebb költeményeit, melyek a csendes házasságot, otthonias meleget és ragaszkodást magasztalják. Köszönhetjük azt is, hogy Tompát mint embert, papot és költőt egyaránt nem hagyta el még utolsó perceiben sem Istenben vetett hite, melynek maradandó emléke az „Isten akaratja“ ez. verse. Ennek a megnyugvásnak ad kifejezést Olajág ez. szonettje is:

„Érezd a köny s próbáltatás becsét:
Hidd, hogy atyád, hogy szán, szeret, ki dorgál.
Türj és remélj! *Elmélkedjél, imádkozz!*
Hadd térjen a beteg lélek magához . . .
Igy, ha követe ott fenn megjelent,
S mint a Noé galambja visszazárnyal
Zöld olajág — s a jó ég válaszával:
Mit újra megnyersz: lelki béke, esend.“

Még a halál képe sem szomorítja felettébb, hiszen az elmulás gondolatával már egészen megbarátkozott, annyit beszélt az ősz borongó képével, hanyatló sugaraival. Ez csak bizalommal, új élet reményével tölti be szorongó kebelét:

„Ninesen halál, — nem szól enyészet
A sir hideg göröngyiről;
Csak por, mit porrá lenni késztet,
Csak az alak, mit széttöröl.“ (Lorántffy.)

A halálban — így üdvözli a „kedves vendéget“:

„Meggzünik bú s kin, mely földig vere,
Mi volt lelken, testen átok s tereh;
S csak a mulandó vész el kezeden,
De megmarad a hűség, szerelem,
Sőt általad lész örök élete!“

Ebben a hitben nyugodt és boldog. Gyötrelmes életét szívesen hordozza, abban a reményben, hogy majd ott eléri, az örök élet vizeit: ott megenyhül kinozó szomjusága. (Éjjel.)

Verseiben több helyen foglalkoztatja a halhatatlanság gondolata. Egyelőre nem kíván és nem nyújt egyéb bizonyítékot, mint az emberi léleknek az örök lét utáni olthatatlan vágyát. S mégis becses, mégis megnyugtató. Így zeng róla:

„S bár a tulon rejtő palást van
Nem érni földi szárnyakon:
Remény s hit, szép találgatásban,
Jár a nem ismert tájakon.“

Isten magas szép mennye! . . . Majd ha
 Repülni gát nélkül lehet :
 Dicsőségét, titkát óhajtva,
 Oda lehellem lelkemet !“

Sokat szenvedett; de éppen szenvedései avatták őt igazi költővé, ki kezét — mint mondani szokták — a nemzet ütőerén tartotta, s virrasztott a nagy beteg felett . . . s himes mesét szőtt számára a jobb jövő tündérképeiből.

Tompa költészete tehát nem csupán alkalmazza és kommentálja az evangéliumot. Merem mondani : az maga is evangélium, melyet bizonynyal jóváhagyna és hitelesítne mindnyájunk tanító mestere, az Ur Jézus Krisztus. Istenfélelem, emberszeretet, hűség, bizalom, öröm, remény és halhatatlanság azok az alapeszmék, melyek nemesak iratain, hanem egész lényén végig vonulnak. Betöltve az első tanítványok jeligéjét : „Elmenvén, tanítsatok minden népeket.“ A ki Tompának tanítványa, az tanítványa egyuttal a Krisztusnak is. S maga is enged a hívó szózatnak : „Tanítsatok minden népeket.“

Ime, a mezei pacsirta szürke köntösében. Ime, „a pász-tortüz, mely a körülötte levőknek enyhe világot és meleget ad.“

JÓZAN MIKLÓS.

Az unitárius vallás hitelvei¹

Jézus életében és tanításaiban gyökereznek.

Alapige: I. Kor. 1. r. 23 v.:

„Mi pedig prédikáljuk a Krisztust.“

Mióta az emberiség a műveltségnek arra a fokára eljutott, hogy a vallásnak tárgyain egy kissé öntudatosabban gondolkodik s a különböző időszakok felett uralkodó vallásos eszméknek benső tartalmát kisebb-nagyobb fokú érdeklődéssel vizsgálja: alig volt még szélesebb körben tárgyalt, gyakrabban napirenden levő, — mondhatnám — nagyobb közkeveltségnek örvendő kérdés, mint ez: melyik az igazi vallás?

S csak természetesnek találhatjuk, ha minden vallásnak követőjében ott látjuk az övéhez ragaszkodásnak azt a kisebb-nagyobb mértékét, a mely e kérdést saját javára lenne hajlandó eldönteni. Ha nem csak a Mohamed buzgó követője nevezi magát „igaz hitű muzulmánoknak“ s az ő vallásán kívül esőket hitetlen gyauroknak; nemcsak a Mózes híve helyezkedik a csak a magáét helyesnek, igaznak tartó kizárólagosság álláspontjára: de még a „szeretet“ vallásához tartozó különböző felekezetűek ajkáról is hallhatjuk az ilyen véleménynyilvánításokat: az én vallásom a legjobb, az enyém a legrégebb, az enyémnek legtöbb a követője, az enyém egyedül idvezítő s így tovább.

A gondolkodó előtt fölmerülhet a kérdés: vajjon jól van-e ez így? Vajjon az ilyen kérdés: melyik az igaz vallás, jogsult-e, megengedhető-e ez az emberi haladás és — különösen — a közbékesség jól felfogott szempontjából?

Lehetnek, a kik e kérdésekre — habozás nélkül — tagadólág felelnek. Egyben pedig nem késnek emlegetni azon válasz-

¹ A Dr. Bedő Albert-féle pályázaton 100 korona jutalomdíjat nyert munka.